

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Валери Григоров, НАИМ – БАН,
на дисертационния труд на Галина Стефанова Грозданова на тема:
„Населението на Южна България VI-IX в. (по археологически данни)”
за присъждане на образователната и научна степен "доктор"

„Населението на Южна България VI-IX в. (по археологически данни)” е може би най-сложната за изпълнение тема, давана на докторант от последните години. В нея има толкова много подводни камъни, че никой досега не се осмеляваше да я разработи в целия ѝ комплекс. Времето между шести и девети век е един все още слабо изследван период от историята и археологията на днешна Южна България. В тази връзка, дисертацията на Галина Стефанова Грозданова е първият опит за задълбочен археологически анализ.

Археологическата реконструкция на населението на Южна България предполага да се отговори на три основни въпроса: единият е свързан с демографската структура, вторият има отношение към етнокултурната характеристика на региона, а третият е свързан с хронологическия анализ на паметниците. От трите изброени проблема като че ли по-лесен за решение е първият – изясняване на демографската картина на региона. По-сложен е въпросът за реконструиране на етнокултурните процеси. Няма да е пресилено ако кажа, че разработването на теоретичния проблем за връзката между етноса и културата е своеобразен тест за границите на възможностите на археологическата методология. До колко етносът е разпознаваем по определени културни белези и доколко културата неотклонно следва своя етнос? Темата се усложнява и от конкретния исторически контекст, който се характеризира с голяма динамика на миграционните процеси. В тази среда на пропускливи, а на моменти и напълно фиктивни политически, етнически и културни граници е много проблематично да се запазят достатъчно продължително време културните особености на етническите общности. Една от спецификите на този период е лесното инфилтриране както на отделни групи население, така и бързото приемане и включване в собственото битие на „чужди” до преди това културни елементи като отделни предмети на бита, облеклото,

въоръжението, религиозни представи и дори технологии. Тази висока степен на неопределеност на връзката етнос-култура прави темата изключително трудна.

Друг проблем при разработването на темата е свързан с качеството на самите археологически проучвания. Ако трябва да бъдем напълно откровени, в една голяма част от археологическите проучвания липсват основни и задължителни стратиграфски данни. Това затруднява прецизното определяне не само на абсолютната, но и на относителната хронология на ранносредновековните паметници на юг от Стара планина.

Структурно дисертацията е разделена в 10 параграфа: увод, седем глави, заключение и каталог. Текстът е подкрепен с богата илюстративна част, която съдържа 181 табла, 17 карти и планове на обекти, 47 таблици и 4 приложения.

В уводната глава докторантката излага целите и задачите на изследването, териториалните и хронологически граници, както и методите на работа.

В параграф 2 е представено състоянието на проучванията и проблемите, които стоят пред изследването.

В параграф 3 е направен коментар на историческите извори, в които се описват динамичните политически и демографски процеси на Балканите от края на шести и седми век. Тази част от работата има за цел да очертае историческия контекст, с който ще се съпоставят данните от археологическото изследване.

В следващия четвърти параграф са разгледани нумизматичните и сфрагистични находки от края на VI-IX в. В известен смисъл тази глава се явява като археологическо въведение в темата. Монетите са използвани в няколко насоки: като достоверен датиращ материал, като важен източник на информация за икономическата активност на отделни селища и цели региони, а депозирани колективни монетни находки като важен знак за случили се политически и военни катаклизми. Чрез картиране на монетните находки докторантката илюстрира много добре основните пътища на славяно-аварските нашествия в последната трета на шесто и първата трета на седми век.

В параграф 5, озаглавен *„Ранновизантийското наследство“*, са систематизирани резултатите от археологическите проучвания на градове, селища и некрополи на юг от Стара планина. Разгледани са също различни елементи от костюма.

В параграф 6 е анализирана характеристиката на селищата през периода VII-IX в. Установена е закономерността селищата да са концентрирани в непосредствена

близост до големите градски центрове (Филипопол, Диоклецианопол, Сердика–Средец). Въз основа на този факт докторантката прави извода, че тези градове вероятно са функционирали през ранното средновековие.

Параграф 7 „**Керамика**” е най-голямата и детайлно разработена част от труда. В нея е предложена класификация на основата на технология, функционално предназначение и формално-типологически анализ на керамичните съдове. При изработването на класификацията са експериментирани нови комплексни подходи на анализ, които са дали много добър резултат. Докторантката прави няколко важни наблюдения. Списъкът е сравнително дълъг, затова ще посоча само по-съществените:

1. Керамика на ръка се появява в последните пластове на ранновизантийските крепости, а единични примери са открити в селища. Присъствието на тази керамика се тълкува като присъствие на федерати (славяни?).
2. В резултат на сложна, нехомогенна културна обстановка и икономическа криза в някои селища и некрополи се появяват нови, нестандартни „особени” форми керамика.
3. На база на комплексите от ранносредновековното селище при Капитан Андреево са разграничени три фази на обитаване през периода VII-IX в.
4. Анализът на битовата и транспортната керамика показва, че връзките с отделни византийски търговски центрове, дори и в силно редуцирана степен продължават да съществуват, а традициите и тяхното влияние в производството на керамика са най-силно осезаеми в Черноморския регион и около средното течение на Марица, както и в района на Югозападните Родопи.

Един от важните приноси в изследването е установената връзка между керамиката от селищата Попина – Гарван и тази от Чокоба, което поставя въпроса за общия етнически произход на населението и очертава районите на първоначално заселване и по-късни миграции.

В параграф 8 са разгледани некрополите от VII-IX в. Един от акцентите е проблемът за хронологията. В отделен раздел са коментирани „водещите” находки, които се откриват в гробове. На базата на преценка на находките е предложено хронологическо подреждане на гробовете в границите на некрополите от културната група Абланица – Туховище и е направен сравнителен анализ между тях.

На *страници 175-176; табла 168/6.1 и 173* докторантката коментира обеците от гроб 161 от Копривлен и гроб 19 от Туховище. Според нея те са близки до тип IV.5 (по типологията на Григоров). В края на коментара изборът е разширен, като обеците са причислени най-общо към някой от вариантите на тип IV. Тази колебливост в

определянето на типологичните връзки е предизвикана от липсата на достатъчно сигурни паралели. Грешката, която е допусната, е свързана с желанието на авторката непременно да посочи съответствия в типологията на Григоров. В старобългарските некрополи обаче не са открити точни аналогии на този тип (византийски) обеци. Следователно, свързването им с вариантите на тип IV е ненужно. Самата авторка отбелязва, че намира аналогии в некрополи от средноаварския период, които са датирани във втората половина на VII в. Тази ранна дата обяснява защо такива обеци не са попаднали в хронологически по-късните старобългарските паметници и логично те не присъстват в цитираната типология.

В заключението, докторантката обобщава направените в изследването изводи. Специално е акцентирано върху съществените изменения в селищната структура, градоустройството и топографията на населените места, предизвикани от бурните политически и демографски процеси.

Въпреки че са проучвани голям брой обекти в Южна България и е натрупано значително количество археологически материал, годна за използване се оказва само една малка част. В тази връзка критичното отношение на докторантката към качеството на повечето от археологическите проучвания и публикации е основателно. Това е и една индиректна, но напълно справедлива оценка за нивото на някои от българските археолози. Броят на археологическите комплекси, които носят реална стратиграфска информация, е ограничен. Затова докторантката се опира изключително върху проучвания от последните години – на селището при Капитан Андреево, при което са спазени всички изисквания на археологическата методика. Това е един много коректен от методологическа гледна точка подход, който е позволил на докторантката да синхронизира останалите обекти към трите фази на Капитан Андреево.

Представеният дисертационен труд е първият опит да се систематизира и анализира наличната информация за паметниците от един широк географски ареал. Галина Грозданова има важен принос в разплитането и на сложния проблем за датирането на археологическите обекти от Южна България от периода VII-IX в. Досега това беше „горещ картоф”, който се подхвърляше между нас, но никой нямаше желание да се захване с решаването на проблема. Общата ми оценка за труда е висока. Изследването представлява оригинален научен принос и разкрива задълбочените теоретични познания и изследователски възможности на докторанта.

Галина Грозданова има също така пет публикации и още две заглавия, дадени под печат. В голямата си част те засягат различни теми, свързани с дисертационния

труд. Докторантката е участвала също така с доклад на престижния Международен конгрес по византийски изследвания, проведен в София през 2011 г.

В изследователската си работа докторантката има важни приноси, които много точно е формулирала в приложения автореферат. Ще акцентирам само на по-съществените:

1. Систематизирани са резултатите от археологическите проучвания в днешните южнобългарски земи като са изследвани структурните промени в основните компоненти на материалната култура в периода на прехода между късната античност и ранното средновековие.
2. Предложен е модел за систематизация, класификация и сравнителен анализ на ранносредновековната керамика от обектите въз основа на технологични особености, морфология и декорация.
3. Направен е опит за изработване на относителна хронология на ранносредновековните комплекси от селището при Капитан Андреево и вметването им в абсолютни дати.
4. Извършена е сравнителна характеристика на керамичния материал от другите, близко разположени на Капитан Андреево обекти по средното течение на река Марица, в резултат на която е предложена синхронизация на обектите.
5. Чрез анализ на гробните комплекси и съчетаването на различни типове находки е предложена корекция на съществуващите до момента виждания за относителната и абсолютната хронология на некрополите от Рило-Родопската област.

Посочените по-горе приноси добре илюстрират задълбочените изследователски възможности на докторанта. Те ми дават основание да оформя изцяло положителна оценка за научните качества на дисертационния труд и предлагам на научното жури да присъди на Галина Стефанова Грозданова образователната и научна степен „доктор”.

12.03.2012 г.

Рецензент:

доц. д-р Валери Григоров